

Первого Президента России Б.Н. Ельцина, 2008. – 520 с.; Кульчицкий С.В. Голод 1932-1933 рр. в Україні як геноцид: мовою документів, очима свідків. – К.: Наш час, 2008. – 240 с.; Марочко В.І., Білокінь С.І., Веселова О.М., Вронська Т.В., Ганжа О.І. Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки; НАН України; Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2003. – 888 с. та ін.

2. Центральний державний архів вищих органів влади України (Далі – ЦДАВО України). – Ф.3. – Оп.1. – Спр.4947.

3. Там само. – Спр.5038.

4. Там само. – Ф.337. – Оп.1. – Спр.5762.

5. Вісті ВУЦВК. – 1927.

6. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927-1939: Документы и материалы: В 5 т / РАН; Институт российской истории; В. Данилов (ред. Т.1: Май 1927 – ноябрь 1929. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1999. – 879 с.

С.М. Петренко

УДК: 334.735:331.108:330.8(477)

ОСОБЛИВОСТІ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ПАРТІЙНО-РАДЯНСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА В СИСТЕМІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ (1929-1933 рр.)

Розкриваються особливості кадрової політики в системі споживчої кооперації України в умовах тоталітарного режиму. Йдеться про підготовку кооператорів нової радянської формації.

Раскрываются особенности кадровой политики в системе потребительской кооперации Украины в условиях тоталитарного режима. Речь идёт о подготовке кооператоров новой советской формации.

The article deals with the peculiarities of staff selection in the system of consumers' cooperative society of Ukraine in the conditions of a totalitarian regime. It is about the preparation of cooperators of new Soviet formation.

Ключові слова: Вукоопспілка, кооперативні кадри, споживча кооперація, “чистка” апарату.

В умовах тоталітарного режиму кінця 20-х – початку 30-х років ХХ століття внаслідок цілеспрямованих заходів більшовицької партії відбулося повне одержавлення споживчої кооперації України. У досліджуваний період партійне керівництво особливу увагу приділяло вирішенню кадрового питання в системі кооперації та поширенню свого впливу на його підбір.

Осмислення діяльності споживчої кооперації України, зокрема особливостей кадрової політики, дає можливість виокремити уроки з історії споживчої кооперації, що сприятиме відродженню принципів кооперативної демократії, призведе до зміцнення її лав та подальшого розквіту.

В основу кадрової політики більшовицька влада поклала критерії, які визначалися двома головними ознаками, – рішучість і фанатична відданість комуністичній ідеї. Усі інші професійні якості при кадрових призначеннях до уваги не бралися.

Слід зауважити, що сталінське гасло – “Кадри вирішують усе” – повною мірою стосувалося системи споживчої кооперації. За твердженням вищого партійного керівництва держави, кадрове забезпечення кооперації залишалося незадовільним „...за соціальними і діловими ознаками: засміченістю виборного складу і низової мережі куркульськими та ворожими владі елементами, недостатнім прошарком робітників та батраків у всіх ланках кооперації” [1]. Тому оргбюро ЦК КП(б)У ухвалило протягом 1929 року провести кампанію масової перевірки кадрів кооперативних організацій і “очистити” їх органи від “класово ворожих, непрацездатних, бюрократичних та злочинних елементів” та зміцнити товариства і спілки висуванцями від робітників і особливо від наймитів [2].

Зрозуміло, що вище керівництво споживчої кооперації України також вимагало суттєвих зрушень у „центральному питанні... – питанні рішучої, незламної боротьби за правильну партійну лінію в кооперативній роботі”. “Ми категорично вимагаємо запровадити, – зобов’язував керівників окружних спілок голова правління Вукоопспілки О.В. Генкін, – систематичну перевірку роботи споживчого апарату округи та перевірку особистого складу, вимагаючи від кожного робітника, починаючи з окрспілки й закінчуючи споживчим товариством, рішучого й чіткого запровадження класової лінії в роботі, ретельного й швидкого виконання отриманих директив та контролю за їх виконанням”. Наголошувалося на тому, що умовою

забезпечення правильної класової лінії в практичній роботі є забезпечення широкої самокритики, рішуче очищення кооперативного апарату зверху до низу від соціально ворожих елементів та підготовка нових кадрів, сміливе висунування до кооперативного апарату робітників, наймитів та бідноти [3].

На виконання вимог ЦК ВКП(б), означених у цитованому документі, в системі споживчої кооперації України у 1929 році відбулася звітно-виборна кампанія, яка відзначалася гострою політичною боротьбою. У більшості товариств та їх спілок були переобрані органи управління, склад яких уже був сформований з бідняків, наймитів та членів і кандидатів ВКП(б). Кампанія проходила під безпосереднім керівництвом радянської влади та контролем органів ДПУ. Усі спроби старого кооперативного апарату зберегти своє членство у керівних органах жорстко присікалися, а у випадках провалу запропонованих більшовиками кандидатур свою справу робили каральні органи.

Загалом у такий спосіб і подібними методами проведення звітно-виборної компанії у 1929-1930 рр. більшовицька влада виявила і відсторонила від керівництва кооперативними установами всіх активістів кооперативного руху, які відверто виступали проти порушення демократії і виявляли відкрите незадоволення діями більшовицької влади. Крім „відкритих ворогів” серед членів товариств, на думку вищого керівництва держави, кооперація була „засмічена” значною кількістю „соціально чужих елементів”, котрі зачалися серед керівництва та трудових колективів і нишком шкодили соціалістичному будівництву.

Особливості кадрового „оздоровлення” серед апарату управління і рядових працівників системи передбачали виявлення „класових ворогів”, тобто колишніх учасників Української революції 1917-1920 рр., так званих „петлюрівців” і всіх інших, причетних до визвольних змагань українського народу та боротьби проти більшовицької влади. До переліку осіб, які не могли займати керівні посади, входили ті, хто мав непролетарське походження або був членом сім’ї священнослужителів, належав до класу „куркулів” або використовував найману працю у власних господарствах тощо.

Натомість у постанові ЦК КП(б)У від 25 жовтня 1932 р. „Про звітно-виборну кампанію в системі споживкооперації” зобов’язувалося „провести протягом листопада-грудня ц. р. звітно-перевиборчу кампанію по всій системі споживкооперації України... Обкомам,

МПК, РПК взяти перевибори під своє оперативне керівництво, звернувши особливу увагу на рішуче очищення органів кооперації від ворожого, розкладницького елемента і зміцнити їх перевіреними комуністами, комсомольцями та кращими позапартійними робітниками і колгоспниками-ударниками” [4].

Переважну більшість обласних партійних, радянських і господарських організацій за рішенням ЦК КП(б)У очолили вихідці з інших регіонів. При цьому, наприклад, у протоколі засідання Політбюро ЦК (№ ПБ – 65/1 від 10 лютого 1932 р.) чітко визначалися повноваження новопризначених керівників: „Заборонити Областкомам... укомплектування обласного апарату без попереднього дозволу ЦК” [5].

Ще однією цікавою особливістю оновлення кооперації на більшовицький лад стала вимога правління Вукоопспілки вилучити (переписати) всі заяви про вступ до складу членів товариств, які були написані ще в 1924–1925 роках. Ішлося про бланки заяв, котрі Вукоопспілка направила на місця, в яких у пункті № 7 потрібно було відповісти на питання про національність таким чином: „москаль, українець, жид та інше”. Тому заступник голови правління Вукоопспілки Г. Якубенко категорично наполягав і зобов’язував голів правління особисто переглянути до кінця 1929 року всі заповнені заяви, переписати, а інші бланки у присутності представника ДПУ знищити і доповісти про виконання [6]. Зрозуміло, що спроба правління ВУКСу у 1924 р. узяти участь в „українізації” кооперації виявилася досить невдалою і „нічого іншого, крім великого обурення, не викликає і не викликати не може” [7]. Тому управлінці з центру намагалися негайно виправити свій прорахунок і привести всю документацію у відповідність до вимог більшовицької влади.

Слід зазначити, що особливо жорсткий підхід до „очищення” споживчої кооперації від „ворожих” і „класово чужих елементів” відбувався у період проведення акцій розкуркулення і масової колективізації сільського господарства навесні 1930 року. Правління Вукоопспілки зобов’язало всі окружні спілки виділити спеціальних працівників для перевірки складу пайовиків низових товариств і негайно виключити з них виявлених осіб, які підпадали під вищезгадану класифікацію.

Партійне керівництво країни надавало діяльності спеціальних комісій з „чистки” особливого значення і всіляко підтримувало їх роботу. У склад комісій обов’язково включалася затвердженою вищими органами кандидатура партійного активіста, керівника установи,

співробітника ДПУ або представника робітничо-селянської інспекції та профспілкового працівника. Головою комісії призначався представник РСІ або ДПУ. Основну роль відігравали органи ДПУ, які напередодні перевіряли списки особового складу за спеціальною формою з обов'язковим відображенням у них відомостей про партійність, соціальне положення, службу в армії („царській, білій, червоній”), чим займався до революції тощо і забезпечували комісію агентурними даними щодо перевірених робітників, а в разі необхідності збирали додаткову інформацію [8].

Система партійних „чисток”, анкетування, паспортний режим тільки для жителів міст і обов'язкова прописка – все це дозволяло легко вирахувати „декласованих елементів” і брати їх на облік. Спочатку їх виявляли за місцем проживання, у профспілкових, кооперативних і партійних організаціях, а згодом усі дані систематизувалися в органах ДПУ. Але, не зважаючи на значну кількість „робочих рук” у системі державного контролю, всі вони не могли зібрати компромат на численних осіб, котрі підлягали перевірці. Наявні дані, на думку високопоставлених партійців, не відображали справжньої картини щодо загрози існуючому ладу й особливо життю лідерів партії. З метою виявлення декласованих елементів радянська пропаганда запровадила інституції робсількорів і різного роду дописувачів („стукачів” і „сигнальників”), зуміла залучити до активного виявлення „ворогів народу” широке коло громадськості. Прикметно, що у більшості публікацій у пресі робсількори викривали непролетарське походження керівників і рядових працівників кооперативних установ, звинувачували їх у бездіяльності в проведенні хлібозаготівель, наводили факти зловживань у господарсько-фінансовій сфері та викривлення у розподілі гостродефіцитних товарів.

Дедалі помітнішою в управлінні споживчими товарами ставала більшовизація кооперативного апарату. Відповідальні керівні посади могли посідати лише члени партії, нехай і некомпетентні. У системі споживчої кооперації на чільні пости почали висувати тих, хто виявив себе на партійній, комсомольській і профспілковій роботі. Водночас відбувалася так звана „чистка” кадрів – партія безжально розправлялася з досвідченими фахівцями, які мали власну точку зору й не погоджувалися з її лінією.

У 1929 році партійне керівництво вдалося до „чистки” кооперативного апарату під гаслом боротьби з ворогом у господарських

органах. Як звинувачення висували цілий ряд факторів: непролетарське походження, участь у минулому в дрібнобуржуазних партіях, створення опозиції, куркульська ідеологія, націоналістичний ухил. Списки звільнених із роботи в кооперації публікували в пресі. Згідно з рішенням Другої конференції КП(б)У (квітень 1929 року) звільнені з кооперації кадри не мали права на подальшу роботу в кооперативному апараті. Об'єднана сесія Ради Центроспілки СРСР і РСФРР (грудень 1929 року) зазначила, що кооперативний апарат увібрав у себе звички капіталістичної системи торгівлі і не здатний здійснювати класову політику та партійну лінію [9, с.14].

„Чистка” апарату Вукоопспілки продовжувалась із квітня 1930 по вересень 1931 року. У протоколах комісії з чистки апарату Вукоопспілки за цей період найчастіше зустрічаються такі причини звільнення з роботи або винесення догани: за бюрократичне ставлення до роботи; за повну безініціативність у галузі; як чужий елемент радянській владі; як непман-спекулянт, як непман-експлуататор; приховував від слідчих органів свої прибутки; за надання контрреволюційних відомостей представникам англійської кооперації; як антирадянсько-антисемітський елемент; як злочинний елемент; як „розбазарювач”, як розтратник; як п'яниця; цілком розкладена людина; як випробуваний бюрократ; як доброволець військових частин денікінської армії, за приховування та замазування цього факту; за брехню, за відрив від громадської роботи. Наприклад, О.М. Макарова, економіста-консультанта рацбюро ВУКС, звинуватили в тому, що він, „будучи у відрядженні за кордоном, давав відомості контрреволюційного характеру англійцеві Вінтерто-ну”, а Ю.М. Добромильського, крамознавця сільськогосподарського відділу, за приховування від комісії, що в минулому був торговцем. Інструктора-консультанта І. Слитинського звільнили „за бюрократичне ставлення до затвердженого в Укркоополії плану роботи”, В. Козелева (посада невідома) – як колишнього співвласника шахти і власника 2-х великих будинків у Харкові, К.Г. Затравкіна звільнили „як класово чужого елемента за злочинно-шкідницьке ставлення до роботи”. М.Л. Клуп був звинувачений у тому, що не обліковував залишки силікатних товарів у робкоопах і спричиняв чвари у своєму відділі, А.Ю. Айзенберг – бо невчасно відправив у Краснотворчеський робкооп готовий одяг, а Костянтинівському робкоопу надіслав 70 відсотків пальт одного розміру. За нерівномірний розподіл товарів

між робкоопами поплавилися своїми посадами Є.Л. Арановський, Л.С. Качко та інші [10].

На той час існувала апеляційна трійка Укркомісії чистки радянського апарату, до якої могли звертатися покарані. Так, відповідальний секретар ВУКСУ С.І. Волошенко поскаржився трійці, що комісія чистки ВУКСУ несправедливо оголосила йому догану. 25 листопада 1930 р. апеляційна трійка, „беручи до уваги характеристику про громадянина Волошенка як витриманого та дисциплінованого товариша та гарного адміністратора, який з роботою справляється”, постанову комісії скасувала [11]. Щоправда, так бувало не завжди. Розглядаючи апеляцію економіста планового відділу ВУКС І.М. Аргунова., трійка не лише не скасувала його попередню догану, а й оголосила йому нову „за бюрократичне ставлення до комісії під час чистки” [12].

Після XVI з'їзду ВКП(б) (червень 1930 р.) почався новий наступ на кооперативний апарат. Виступаючи на з'їзді, Й.В.Сталін зауважив, що кооперація має ряд значних недоліків, заражена „непманським духом”, який треба вибити. Тому надалі гоніння та репресії торкнулися вже десятків тисяч організаторів кооперативного руху. Працівників кооперації звинувачували в зривах колективізації, захисті куркулів, пропаганді інтенсивних методів господарювання, розробці питань ринкової економіки та розвитку індивідуальних селянських господарств фермерського типу, відстоюванні економічної самостійності кооперації. Кооперація називалася притулком „ворожих елементів”, „ворогів народу”, тож усі виробничі прорахунки списувалися на неї. Пленум ЦК КП (б) У (грудень 1930 року), розглянувши питання про роботу споживчої кооперації, у всіх недоліках звинуватив її апарат. Рішення пленуму вимагало рішуче поновити його склад з урахуванням належності працівників у минулому до непролетарських партій.

Тиск на кооперацію продовжувався під час голодомору 1932-1933 років. Її закидали зрив хлібозаготівель, зменшення товарності селянських господарств, недостатню роботу з кадрового забезпечення. Упродовж 1933 року тільки з апарату споживчої кооперації „вистежили” понад 6 тис. осіб або понад 20 відсотків працівників.

Невдовзі із системи споживчої кооперації країни звільнили понад 20 відсотків працівників. Із апарату Центроспілки були звільнені й арештовані 47 відомих у минулому купців та 112 державних посадовців.

Окрім „чистки” кооперації від класово ворожих елементів, у згадуваний період велися пошуки „шкідників” у народному господарстві та у споживчій кооперації.

У 1930 році відбувся процес над „шкідниками” у споживчій та сільськогосподарській кооперації. Серед них були спеціалісти з дореволюційним стажем або непролетарського походження (вони склали 40 відсотків усіх спеціалістів сільського господарства). Цього ж року органи ДПУ України ліквідували „шкідницький центр”, поклавши край „шкідництву” в організації „Кооптах”. Її очолювали спеціалісти-кооператори з дореволюційним стажем, названі „буржуазною інтелігенцією”, „залишками експлуататорських класів”.

1 липня 1930 р. Надзвичайна сесія Верховного суду України засудила 29 спеціалістів сільського господарства, яким інкримінували спробу відновлення капіталістичного ладу в країні. Серед підсудних був професор Київського кооперативного інституту, директор Київської дослідної сільськогосподарської станції А.К. Філіповський, який тривалий час боровся за економічну самостійність кооперації, отже, підривав теорію й практику колективізації та протиставляв їй кооперацію. А професора І.П. Короткова звинуватили в тому, що він нібито відстоював фермерські господарства та не вірив у ефективність колгоспів. Насправді він поділяв погляди О.В. Чайнова і О.М. Челінцева і був твердо переконаний, що розвиток селянського господарства не можливий без кооперації. Ученого В.К.Подольського засудили за те, що вважав цілком можливою кооперативну форму кредиту із залученням селянських коштів, використанням коштів акціонерних товариств та іноземного капіталу. Професор В.О. Онуфрієв поплатився за те, що допускав можливість натурального кредиту, тобто засобами виробництва та предметами широкого вжитку, особливо під час заготівлі сільгосппродукції через систему споживчої кооперації. Одним з ініціаторів створення в Україні кооперативного банку був професор К.С. Кононенко. Він вважав, що найбільш не здатне забезпечити розширене відтворення виробництва, тож варто підтримувати середняцькі господарства. Ці погляди вченого були визнані антирадянськими.

Серед низки звинувачень чільне місце займала „шкідницька” діяльність керівників Укрсельбанку, які начебто „коштом держави та недокредитуванням бідноти вперто зміцнювали глитацькі господарства” [13].

Відомо, що проти „наскрізь куркульської” кредитної сільсько-господарської кооперації різко виступав Л.М. Каганович. За визначенням дослідника А. Морозова, – один із найближчих соратників Й.В. Сталіна був переконаний, що кооперація, „яка не тягне гроші з селянина, а навпаки, – надає їх йому”, повинна зникнути у новому соціалістичному суспільстві [14, с.67]. Відтак слідство змусило члена правління банку професора К.С. Кононенка визнати, що він „всякими способами прагнув відродження старої кредитної кооперації” [15]. Один із підсудних – завідуючий статистичним підвідділом Укрсільбанку Г.Ф. Обдуло-Абдулевський – „зізнався”, що займався фальсифікацією звітних даних та керувався настановами: „Підтримка в першу чергу глитайського міцного господарства, що від нього гадали і сподівалися одержати все потрібне, як тільки повалиться радянська влада” [16].

За твердженням професора В. Марочка, „зізнання” і „каяття” підсудних відбулося під впливом фізичного та психологічного тиску. Доведені до критичного фізичного і психічного виснаження, всі вони змушені були визнати свою провину [17, с.68]. Вирок, на думку прокурора Г. Железнодорожського, був надто м'який (від 2 до 10 років позбавлення волі), але, за його цинічним висновком, історія скинула з рахунків „політичних трупів”, котрі „заважали переможній ході вперед і революції не потрібні” [18]. Тому не дивно, що до кінця 20-х – другої половини 30-х років ХХ ст., за слушним зауваженням А. Морозова, „всі визначні діячі української сільськогосподарської кооперації скінчили свій життєвий шлях у сталінських катівнях” [19, с.99]. У 1931 році були засуджені й репресовані десятки працівників сільськогосподарської та споживчої кооперації в справі „Українського націоналістичного центру” (УНЦ), а також у „справі трудової селянської партії” [20].

У результаті „чистки” кооперативного апарату було завдано непоправної шкоди системі споживчої кооперації, в тому числі й керівному органу Вукоопспілки. Вона була позбавлена найкращих своїх працівників і повністю поставлена під контроль партійно-державного апарату. На період 1932 року у кооперативній торгівлі налічувалось 18,2 відсотка працівників, які взагалі не мали освіти, а таких, що здобули середню освіту, – тільки 3-4 відсотки. Репресії проти національно свідомої інтелігенції, спеціалістів-кооператорів із дореволюційним досвідом призвели до майже цілковитого їхнього

винищення. Навзамін прийшли „висуванці” комуністичної партії, яких нашвидкуруч навчали на курсах, у технікумах і вузах.

До 1930 р. споживча кооперація України не мала своїх навчальних закладів. Підготовка кооперативних кадрів в Україні здійснювалася через спеціальні навчальні заклади Наркомосу: промислово-економічні технікуми з кооперативними відділеннями, школи конторського і торгового учнівства, школи з кооперативним нахилом, школи селянської молоді, а також споживчий факультет Київського інституту ім. В.Я. Чубаря. Однак ці заклади не могли повністю забезпечити систему споживчої кооперації фахівцями. Тому на місцях влада організувала різні курси для рахівників, прикажчиків, управлінського апарату й залучала до викладання кращих спеціалістів-практиків.

Для підготовки кваліфікованих працівників апарату Вукоопспілки були створені інструкторські курси, організувалися відрядження за кордон, екскурсії тощо [21].

Грудневий (1930 р.) Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП (б) укавав на необхідність „зосередити особливу увагу на підготовці молодих пролетарських фахівців-кооператорів через мережу навчальних закладів та короткострокових курсів продавців і працівників громадського харчування, широко залучаючи на ці курси членів родин робітників”.

З огляду на важливість завдань, покладених на споживчу кооперацію, Пленум запропонував „усім обласним партійним комітетам у місячний термін переглянути склад керівників споживкооперації на предмет його зміцнення і відновлення, висунувши для роботи в споживкооперації досвідчених працівників з партійної, профспілкової і громадської роботи” [22].

Оргбюро ЦК КП(б)У заслухало спеціальну доповідь про підготовку кооперативних кадрів, про роботу вузів і технікумів споживчої кооперації. На першочерговості вирішення кадрового питання наголошувалося на п'ятому з'їзді Вукоопспілки, зокрема, йшлося про виділення коштів на вирішення кадрового питання.

Упродовж наступних років Вукоопспілка проводила цілеспрямовану роботу з добору та підготовки кваліфікованих кадрів. У постанові Вукоопспілки від 10 грудня 1932 року була розроблена система заходів щодо підготовки фахівців для споживчої кооперації. Серед них – боротьба з плінністю кадрів, покращення матеріального становища працівників, встановлення доплати за безперервний

стаж роботи на одному підприємстві, особлива увага зверталася на зміцнення кадрами районних, обласних ланок споживчої кооперації, відділам кадрів доручалося розгорнути систему курсів для підготовки та перепідготовки спеціалістів торгівлі та заготівлі. Акцентувалося на забезпеченні висококваліфікованими кадрами заготівельників та інспекторів райспоживспілок.

Таким чином, кадрова політика партійно-радянського керівництва щодо споживчої кооперації будувалася на принципах ідейної відданості та класового підходу до добору та розміщення кооперативних кадрів, Але попри це споживча кооперація мала свої успіхи та досягнення, зробивши значний внесок у вирішення продовольчих питань досліджуваного періоду.

1. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф.746. – Оп.13. – Спр.3. – Арк.8.
2. Там само.
3. Там само. – Ф.138. – Оп.5. – Спр.1. – Арк.64.
4. Там само. – Ф.136. – Оп.3. – Спр.56. – Арк.13.
5. Там само. – Спр.1 – Арк.8.
6. Там само. – Ф.138. – Оп.5. – Спр.1. – Арк.46.
7. Там само.
8. Там само. – Ф.122. – Оп.1. – Спр.171. – Арк.24.
9. Союз потребителей. – 1930. – № 5. – С.14.
10. Центральний державний архів вищих органів державної влади України (Далі – ЦДАВО України). – Ф.296. – Оп.6. – Спр.15. – Арк.53. Спр.16. – Арк.48; Спр.20. – Арк.4, 10, 12.
11. ЦДАВО України. – Ф.296. – Оп.6. – Спр.16. – Арк. 37.
12. Там само. – Арк.38.
13. Вісті ВУЦВК. – 1930. – № 128.
14. Подолян В., Рекрут В. Особливості діяльності споживчої кооперації Вінниччини в умовах голодомору 30-х років ХХ століття. – Вінниця: ПП Балюк. – С.67.
15. Вісті ВУЦВК. – 1930. – № 128.
16. Там само.
17. Подолян В., Рекрут В. Вказ. праця. – С.68.
18. Вісті ВУЦВК. – 1930. – № 128.
19. Подолян В., Рекрут В. Вказ. праця. – С.99.
20. Аліман М. Просвітня і культурна діяльність споживчої кооперації (друга половина ХІХ ст. – 1930 рр.) // Споживча кооперація України. Історичні та соціально-економічні аспекти. – Київ, 1996. – С. 85.

21. Державний архів Київської області. – Ф.10823. – Оп.1. – Спр.14. – Арк. 226.

22. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях з'їздів, конференцій та пленумів ЦК. – К.: Політвидав України, 1976. – Т. 5. – С. 244.

К.В. Назарова

УДК 930.1(477)

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР.: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Розкривається історіографічний аспект проблеми, аналізуються здобутки сучасної української історичної науки та визначаються перспективні напрямки подальшого дослідження стану національних меншин України в умовах голодомору 1932-1933 рр.

Раскрывается историографический аспект проблемы, анализируются достижения современной украинской исторической науки и определяются перспективные направления дальнейшего исследования положения национальных меньшинств Украины в период голодомору 1932-1933 гг.

In the following article historiography aspect of problem and achievements of the modern Ukrainian historical science are analyzed. Was made an effort to determinate the perspective directions in further research conditions of the national minorities of Ukraine in the period of the Famine in 1932-1933.

Ключові слова: голодомор, національні меншини, історіографія, періодизація, демографічні втрати.

Тема голодомору 1932-1933 рр. на сьогоднішній день є актуальною та важливою для українського суспільства. Це – одна з найтрагічніших сторінок нашої історії, яку десятиліттями замовчували. Архівні джерела (опубліковані і ті, що зберігаються в архівах України, Росії і деяких європейських країн) мають незаперечні докази штучного походження голоду в Україні.